

З71.011
В14

1717

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ВАЙНОЛА Ренате Хейківна

УДК 371.011

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА
В СИСТЕМІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

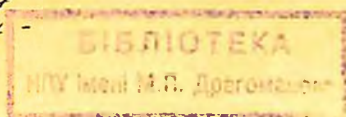

100310084

АВТОРЕФЕРАТ

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕННЯ
КАНДИДАТА ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Вайнола Ренате

Київ — 1998

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, доцент
Сисосва Світлана Олександрівна,
Інститут педагогіки і психології професійної освіти
АПН України, завідувач лабораторії.

Офіційні опоненти:

- доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Бондар Володимир Іванович, Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова, декан.
- кандидат педагогічних наук, доцент
— **Мельникова Ірина Миколаївна,** Інститут педагогіки і
психології професійної освіти АПН України, завідувач
лабораторії.

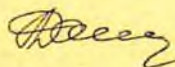
Провідна установа: Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів,
кафедра педагогіки і психології, Міністерство освіти України, м. Запоріжжя.

Захист відбудеться "16" квітня 1998 р. о 14³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, (252601, м.Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (252601, м.Київ, вул.Пирогова, 9).

Автореферат розісланий "14" березня 1998 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження

Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи — актуальна проблема сучасної педагогічної теорії і практики. Зміни у суспільно-політичному житті, економічному розвитку нашої держави викликають необхідність розв’язання одного із стратегічних завдань реформування освіти — створення умов для формування творчої особистості школяра, реалізації та самореалізації його творчих можливостей, обдарувань в освітньому процесі. Це засвідчено Конституцією України, Законом України “Про освіту”, Державними національними програмами “Освіта” (Україна ХХІ століття), “Діти України”.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми формування творчої особистості в системі виховної роботи завжди приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам як: психолого-педагогічним основам формування творчої особистості (Д.Б.Богоявленська, Л.Б. Єрмоласва-Томіна, Н.В.Кичук, В.Н.Козленко, Г.С.Костюк, Н.В.Кузьміна, Я.О.Пономарьов, Н.Ю.Посталюк, В.С.Шубинський та ін.); характеристиці рис особистості (Л.І.Божович, В.К.Віллонас, Л.Г.Коваль, В.А.Крутецький, О.Н.Лук, А.К.Маркова, Н.Т.Петрович, В.Д.Шадриков, Р.Х.Шакуров, В.Е.Чудновський та ін.); системному підходу до проблем виховної роботи (Ю.К.Бабанський, В.І.Бондар, А.В.Караковський, М.С.Каган, Б.С.Кобзар, М.Ю.Красовицький, І.С.Мар’єнко, Г.А.Победоносцев, Н.Л.Селіванова та ін.); дослідженню шляхів виховання творчої особистості (Д.Н.Джоло, І.П.Іванов, А.З.Йоголевич, А.Й.Капська, О.В.Киричук, В.Г.Кузь, І.М.Мельникова, А.В.Мудрик, В.В.Рибалка, Т.І.Сущенко, А.Б.Щербо, Н.Е.Щукіна та ін.); діагностиці творчої особистості школяра в процесі виховання та самовиховання (В.І.Андрєєв, Б.К.Бітінас, Ю.З.Гільбух, А.З.Зак, Л.М.Фрідман та ін.); діяльності педагога щодо розвитку творчих якостей школяра у навчально-виховному процесі (І.А.Зязюн, В.О.Кан-Калик, М.Д.Нікандров, В.О.Моляко, М.М.Поташник, О.Я.Савченко, С.О.Сисоєва та ін.).

Однак, проблема формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу недостатньо теоретично і методично досліджена, а тому не знайшла повного відображення в педагогічній практиці, зокрема такий її аспект, як формування творчої особистості школяра в системі позанавчальної виховної роботи.

Враховуючи актуальність визначеної проблеми, її недостатню дослідженість, темою дисертації обрано: *“Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи”*.

Дослідження проводилось у рамках тематичних планів кафедр педагогічної творчості і соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Об'єкт дослідження — процес формування особистості школяра в системі виховної роботи.

Предмет дослідження — формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

Мета дослідження полягає у розробці та теоретичному обґрунтуванні змісту і форм щодо формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу, виявленні психолого-педагогічних умов їх ефективного функціонування.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу сприяє підвищенню ефективності, якщо змістом і формами суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі "вихователь-вихованець" передбачається врахування специфіки процесу формування творчої особистості, яка полягає у необхідності розвитку її мотиваційних і характерологічних якостей, що сприяють успіху в творчій діяльності.

Відповідно предмету, мети та гіпотези визначено основні завдання дослідження.

1. Проаналізувати стан проблеми, що досліджується, в психолого-педагогічній теорії і практичній діяльності середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

2. Теоретично обґрунтувати і визначити зміст і форми щодо формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи, виявити психолого-педагогічні умови ефективності їх функціонування.

3. Розробити та експериментально перевірити шляхи підвищення ефективності формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи.

Методологічну і теоретичну основи дослідження становлять філософські положення про активну перетворюючу роль творчої діяльності і творчої особистості, основні положення системного підходу як методологічного способу пізнання фактів, процесів; концептуальні положення теорії та практики виховання щодо формування та розвитку особистості школяра в системі виховної роботи. Наше дослідження ґрунтувалося на: застосуванні системного підходу до проблем виховної роботи (Ю.К.Бабанський, В.І.Бондар, А.Й.Капська, М.Ю.Красовицький, Г.А.Победоносцев та ін.); психолого-педагогічних концепціях особистості (Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн та ін.); психолого-педагогічних концепціях творчої особистості та її розвитку (В.І.Андреев, Г.О.Балл, Б.Д.Богоявленська, Л.Б.Єрмолаєва-Томіна, В.Н.Козленко, О.Н.Лук, В.О.Моляко,

Я.О.Пономарьов, В.А.Семиченко, С.О. Сисосва та ін.); визначенні основ формування творчої особистості в системі виховної роботи (Б.К.Бітінас, І.П.Іванов, О.В.Киричук, В.Г.Кузь, Т.І. Сущенко та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, перевірки гіпотези використані загальнонаукові методи:

а) теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, моделювання, систематизація, узагальнення теоретичних та дослідних даних);

б) емпіричні (анкетування, інтерв'ю, спостереження, усне опитування, аналіз результатів діяльності, констатуючий і формуючий експерименти, методи статистичної обробки експериментальних даних);

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота виконувалась в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах м.Києва, Київської, Дніпропетровської, Чернігівської, Черкаської, Івано-Франківської, Житомирської областей. Всього дослідженням було охоплено 1630 школярів середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів та 310 учителів. У формуючому експерименті брали участь 388 школярів, 64 вчителів середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів Ватутінського, Дніпровського, Мінського і Радянського районів м.Києва (гімназії "Троєщина", середні школи №№ 102, 201, 252, 312 м. Києва).

Дослідження проводилося в три етапи:

На першому етапі дослідження /1990-1992 р.р./ здійснювалось теоретичне осмислення і вивчення обраної проблеми, визначення вихідних позицій і наукового апарату, розроблення гіпотези і плану дослідження; вивчався об'єктивний стан щодо формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

На другому етапі /1993-1995 р.р./ було визначено зміст і форми, що забезпечують підвищення ефективності формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи; розроблено методiku педагогічного оцінювання рівня сформованості мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра; проведено експериментально-дослідницьку роботу; вивчено і проаналізовано труднощі, котрі існують в роботі вчителів-вихователів щодо розвитку якостей творчої особистості школяра у виховній позанавчальній роботі, внесено корективи в гіпотезу і методiku дослідження.

На третьому етапі /1996-1998 р.р./ здійснено впровадження системи розроблених форм роботи, що сприяють розвитку якостей творчої особистості школяра в практичну діяльність середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів, проведено апробація рекомендацій, узагальнення і систематизація отриманого матеріалу, написання тексту дисертаційної роботи.

На всіх етапах дослідження автор безпосередньо брала участь в апробації і практичній реалізації розроблених положень і рекомендацій, займаючись викладацькою і навчально-методичною діяльністю на кафедрах педагогічної творчості і соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, в Київському міському педагогічному коледжі.

Наукова і теоретична новизна дослідження полягає в тому, що:

- визначено сутність педагогічних понять, що поглиблюють розуміння процесу формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи (“педагогічна творчість вихователя”, “формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи”, “мотиваційні і характерологічні якості творчої особистості”, “система виховної роботи по формуванню творчих якостей школяра”);
- розроблено зміст і форми щодо формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи, виявлено психолого-педагогічні умови їх функціонування;
- подальший розвиток дістала методика педагогічного оцінювання мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра і класного колективу.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено і впроваджено:

- методичні рекомендації для майбутніх педагогів, вчителів-вихователів, керівників шкіл з проблеми формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи;
- методику використання змісту і форм виховної позанавчальної роботи, що сприяють найбільш ефективному формуванню творчої особистості школяра (виховна педагогічна ситуація, творча гра, тематичний день, тематичний тиждень);
- методику педагогічного оцінювання мотиваційних і характерологічних творчих якостей особистості школяра і класного колективу як основу планування та корекції системи виховної роботи по формуванню творчої особистості.

Особистий внесок автора полягає в:

- теоретичному обґрунтуванні поняття “педагогічна творчість вихователя”, “формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи”, “мотиваційні і характерологічні якості творчої особистості”;
- подальшому розвитку методики педагогічного оцінювання мотиваційних та характерологічних якостей творчої особистості школяра і класного колективу;
- розробці змісту і форм виховної позанавчальної роботи, що сприяють формуванню і розвитку мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра (педагогічна ситуація, творча гра, тематичний день, тематичний тиждень) і психолого-педагогічних умов їх ефективного використання;

- розробці методичних рекомендацій щодо створення психолого-педагогічних умов формування та розвитку мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра.

Апробація результатів дисертації здійснювалась шляхом їх опублікування у 12 наукових та науково-методичних працях. Основні положення і результати дослідження доповідалися: на двох міжвузівських наукових конференціях “Проблема самореалізації особистості в педвузі і загальноосвітній школі” (Київ, 1990 р.), “Проблема підготовки вчителя в умовах перебудови середньої і вищої школи” (Київ, 1991 р.); на двох Всеукраїнських наукових конференціях “Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності” (Київ, 1993 р.), “Актуальні проблеми розвитку творчих можливостей учнів” (Київ, 1994 р.); на міжнародній науково-практичній конференції “Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики” (Київ, 1996 р.); на семінарах, педагогічних читаннях у Запоріжжі, Полтаві, на наукових семінарах керівників шкіл, педагогічних нарадах у Ватутінському, Дніпровському, Мінському та Радянському районах м. Києва. Автор особисто брала участь у підготовці майбутніх педагогів до виховної роботи під час викладання курсу “Основи педагогічної творчості вчителя” в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова та Київському міському педагогічному коледжі.

На захист виносяться:

1. Сукупність понять (“педагогічна творчість вихователя”, “формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи”, “мотиваційні і характерологічні якості творчої особистості”, “система виховної роботи по формуванню творчих якостей школяра”), визначення яких сприяє дослідженню підвищення ефективності процесу формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

2. Зміст і форми суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі “вихователь-вихованець”, які передбачають врахування специфіки процесу формування творчої особистості, а саме необхідність розвитку її мотиваційних і характерологічних якостей, що сприяють успіху в творчій діяльності.

3. Засоби підвищення ефективності формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи (педагогічне оцінювання рівня сформованості мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра і класного колективу; застосування виховних педагогічних ситуацій; проведення тематичних днів і тижнів; використання особливостей канікулярного періоду; застосування творчої гри в системі виховної позанавчальної роботи).

Вірогідність результатів дослідження підтверджується всебічним комплексним аналізом обраної проблеми, адекватністю методів меті і завданням дослідження, переконливими результатами дослідницько-експериментальної роботи, які свідчать про підвищення ефективності формування творчої особистості школяра на основі удосконалення та оновлення змісту і форм системи виховної позанавчальної роботи, психолого-педагогічних умов їх функціонування.

Структура дослідження. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг основного змісту дисертації 162 сторінки. Робота містить 16 таблиць, 2 рисунки. Список використаних джерел містить 221 найменування, з них 4 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовуються актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотези та методологія дослідження, розкриваються його наукова новизна, теоретичне і практичне значення, особистий внесок здобувача, формулюються основні положення, що виносяться на захист, висновки про впровадження результатів дослідження.

У першому розділі — *“Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи як проблема сучасної педагогіки”* — представлено психолого-педагогічний аналіз літератури з проблеми дослідження, розглянуто теоретичні засади формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи; з урахуванням цього проаналізовано теоретичний зміст понять “творчість”, “педагогічна творчість”, “творча особистість”, “система виховної роботи” і визначені поняття “педагогічна творчість вихователя”, “формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи”, “мотиваційні і характерологічні якості творчої особистості”, “система виховної позанавчальної роботи з формування творчої особистості школяра”; розглянуто методику педагогічного оцінювання творчих якостей школяра, проаналізовано стан практичного вирішення проблеми в умовах середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

Психолого-педагогічна сутність творчості розглядалася в працях В.І.Андрєєва, І.Д.Бєха, Л.С.Виготського, Н.В.Кичук, К.К.Платонова, С.Л.Рубінштейна та інших. У дослідженнях цих авторів творчість визначається як створення якісно нового, що має особисту та соціальну значущість і реалізується в різних формах активної діяльності. Ми виходили з того, що поняття “педагогічна творчість” ґрунтується на специфічних ознаках такого феномену як творчість. Визначення творчості як розвивальної взаємодії (Я.О.Пономарьов) стало основою для дослідження нами проблеми педагогічної творчості вихователя. Як результат аналізу досліджень з проблем педагогічної творчості (В.О. Кан-Калик, Н.В. Кичук, М.Д.Нікандров, М.М.Поташник, С.О.Сисоєва, В.О.Сухомлинський, В.С.Шубинський та ін.) ми визначили педагогічну творчість вихователя як суб'єкт-суб'єктну розвивальну взаємодію вихователя і вихованця, спрямовану на формування творчої особистості школяра.

Визначенню творчої особистості та її структури приділялася особлива увага в дослідженнях Д.Б.Богоявленської, В.І.Загвязинського, О.Н. Лука, В.О. Моляко, Н.Ф.Тализіної та інших. Проблема формування та розвитку творчих якостей особистості розглядалася у працях В.І.Андрєєва, В.О.Крутецького, О.М.Матюшкіна,

Я.О.Пономарьова, О.Я.Савченко та інших. Проблему формування та розвитку мотиваційних і характерологічних якостей вихованця досліджували Б.П.Бітінас, Л.І.Божович, В.К.Віллонас, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, А.К.Маркова, А.В. Мудрик, М.С.Несмарк, В.Е.Чудновський та інші. Проблема формування особистості в системі виховної роботи розглядалася у працях Ю.К.Бабанського, Г.А.Победоносцева, М.Ю.Красовицького та інших. Цими авторами досліджено складові системи виховної роботи школи, принципи функціонування та критерії оцінки її ефективності. У розділі на підставі аналізу праць означених авторів та вивчення функціонування виховних систем, що існували в різні роки на території колишнього СРСР та України, і сучасних систем виховної роботи, теоретично обґрунтовано та визначено зміст поняття “формування творчої особистості в системі виховної роботи”.

У сучасних підходах до визначення поняття “система виховної роботи” значне місце приділяється розгляду систем національного виховання, зміст і форми роботи яких спрямовані на реалізацію завдання виховання національної самосвідомості юного громадянина України. Зазначено, що витоки існування сучасних систем виховної роботи слід шукати в досвіді кращих шкіл 20-х рр. (С.Т.Шацького, А.С.Макаренка, В.Н.Сороки-Росинського, С.М. Ріверса, Н.П.Шульмана, М.М.Пістарка та ін.). У розділі також проаналізовано зміст і можливості застосування у школах нашої держави систем виховання, розроблених В.А.Караковським, О.Н.Тубельським, І.П.Івановим, Ф.Ф.Брюховецьким, Б.О.Полянським та іншими, що впроваджені в практику багатьох шкіл Росії. На підставі психолого-педагогічного аналізу у розділі зроблено висновок, що проблема формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи недостатньо досліджена, зокрема такий її аспект, як розвиток мотиваційних і характерологічних якостей особистості школяра, що сприяють успіху в творчій діяльності. Крім того, немає єдиної класифікації означених якостей творчої особистості, не розглядаються зміст і форми їх розвитку в системі виховної роботи середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу. Разом з тим, ми вважаємо, що мотиваційні і характерологічні якості творчої особистості впливають на її здатність до творчості, формуються, розвиваються і проявляються в творчій діяльності, а тому потребують урахування в системі виховної роботи. На підставі їх аналізу та спираючись на визначення виховної роботи як поліструктурної системи (Б.П.Бітінас, Н.К.Голубев, А.З.Йоголевич, М.Ю.Красовицький, В.А.Караковський, М.М.Поташник) ми з множини взаємозалежних компонентів системи виховної роботи виділяємо позанавчальну виховну роботу як єдність взаємопов'язаних і взаємообумовлених мети, діяльності щодо її реалізації, змісту, форм, виховних відносин, критеріїв ефективності виховної роботи щодо формування творчої особистості школяра. Таким чином, система виховної позанавчальної роботи по формуванню творчої особистості школяра є однією із суттєвих складових системи виховної роботи. Ми

виходили з того, що головним критерієм оцінки ефективності системи виховної позанавчальної роботи школи є її спрямованість на створення умов для творчого особистісного розвитку вихованців, а саме формування мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра.

Ми розглядаємо формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи як створення сприятливих умов для розвитку мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості.

Мотиваційні якості творчої особистості ми характеризуємо як сукупність внутрішніх спонукань, бажань, прагнень, домагань особистості, що забезпечують її спрямованість на досягнення успіху в творчій діяльності.

Характерологічні якості творчої особистості розглядаються нами як така сукупність ставлень особистості до себе, світу, діяльності і оточуючих, що забезпечує досягнення нею успіху в творчому процесі.

Ми допускали, що рівень сформованості творчої особистості школяра визначається рівнем сформованості мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості дитини. За таких умов ефективність формування творчої особистості школяра в системі вихованої роботи визначається позитивними зрушеннями в рівнях сформованості мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра.

Теоретико-методологічне обґрунтування дефініції процесу формування творчої особистості школяра є основою визначення змісту і форм роботи із школярами в позанавчальний час. На основі узагальнення результатів дослідження зроблено висновок, що одним із шляхів підвищення ефективності формування творчої особистості школяра є врахування при організації виховної позанавчальної роботи результатів педагогічного оцінювання рівня сформованості його мотиваційних і характерологічних якостей. Ми виходили з того, що система творчих якостей особистості включає особливості спрямованості, характерологічні особливості особистості, творчі уміння і індивідуальні особливості психічних процесів. Виходячи із предмета дослідження, ми обмежились лише розглядом мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра як тих, що найбільш яскраво виявляються і формуються в системі виховної позанавчальної роботи. Педагогічне оцінювання рівня сформованості мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра проводилось методом незалежних характеристик, за трьома рівнями: високий, середній і низький. Під високим рівнем ми розуміли постійне виявлення відповідного показника в творчій діяльності школяра. Середній рівень характеризує ситуативну поведінку вихованця, тобто відповідний показник виявляється лише в певних творчих ситуаціях (в певних видах творчої діяльності вихованця, при особистій зацікавленості дитини, при наявності педагогічного впливу тощо). Відсутність чи мінімальний прояв показника, що вивчається, в діяльності вихованця ми характеризували як низький рівень. Для

педагогічного оцінювання прояву мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра було введено поняття коефіцієнту рівня сформованості означених якостей, що надало можливість проаналізувати не тільки співвідношення мотиваційних і характерологічних якостей особистості окремого школяра, а і побудувати розгорнутий "творчий мотиваційно-характерологічний портрет" кожного класного колективу. У розділі визначаються типи творчої особистості щодо сформованості мотиваційних і характерологічних творчих якостей, дається їх класифікація (мотиваційний, характерологічний і рівномірнорозвинутий типи) і розкривається їх зміст, а саме: мотиваційний - відзначається високим рівнем сформованості мотиваційних якостей творчої особистості порівняно з характерологічними. Цьому типу притаманна, як правило, завищена самооцінка, високий рівень потреб, спрямованість на досягнення мети. При цьому характерологічні особливості не відповідають мотиваційним показникам, вони сформовані на середньому чи низькому рівні і гальмують творчий розвиток особистості; характерологічний - відзначається високим рівнем сформованості характерологічних якостей творчої особистості порівняно з мотиваційними. Для школяра цього типу характерна зразкова поведінка, але, відставання у розвитку мотиваційних якостей гальмує прояв творчих успіхів особистості у зв'язку з низькою самооцінкою і відсутністю мотиваційної орієнтації на результативну творчу діяльність; рівномірнорозвинутий - характеризується однаковим рівнем сформованості мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості. Така ситуація сприяє досягненню успіху в творчій діяльності за умови, що рівень сформованості мотиваційних і характерологічних якостей школяра буде високим або, при наймі, середнім. Аналіз результатів вивчення рівнів розвитку якостей творчої особистості школяра є основою для обґрунтованого планування і коректування системи виховної позанавчальної роботи за такими напрямками: створення "мікрогруп" в системі виховної роботи, до складу яких увійшли б вихованці всіх типів; проведення роботи по формуванню адекватної самооцінки в системі виховної роботи для школярів мотиваційного та характерологічного типу; проведення роботи по формуванню та розвитку тих особистісних якостей школярів, що сформовані на низькому рівні; врахування при плануванні виховного процесу особливостей тих школярів, для яких характерна значна розбіжність у рівнях сформованості мотиваційних і характерологічних якостей чи, які відносяться до рівномірно низького типу. Така закономірність притаманна як організації виховної роботи з окремим школярем, так і з колективом вихованців.

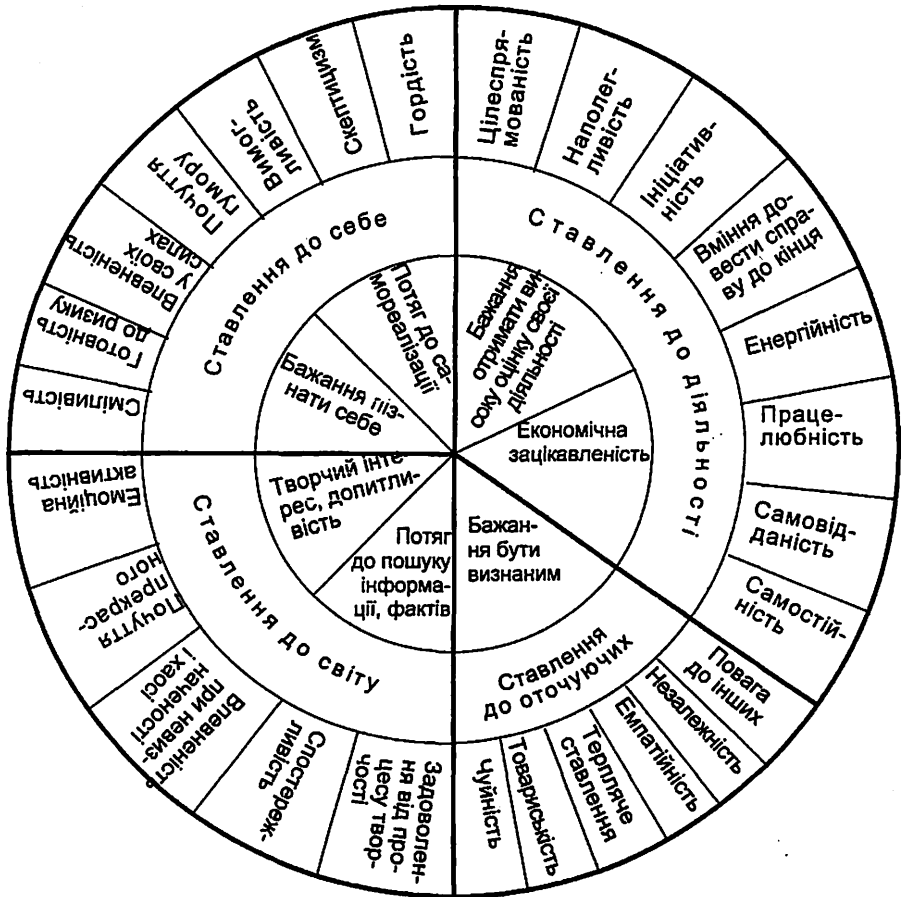
Вивчення стану формування творчої особистості вихованця в практичній діяльності середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу підтвердило актуальність обраної теми дослідження. Результати констатуючого експерименту дозволили зробити висновок про недостатній рівень готовності вчителів-вихователів до формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи. Значна

кількість вихователів (46,6 %) з 310 респондентів не змогли впевнено визначити, які саме якості вони відносять до структури творчої особистості. Аналіз планів-конспектів організаційних форм виховної позанавчальної роботи підтвердив, що при визначенні мети виховної роботи вчителі не враховують необхідність розвитку спрямованості на творчу діяльність та характерологічних особливостей творчої особистості школяра. Анкетування свідчать, що 10 % вихователів ознайомлені з формами роботи з розвитку якостей творчої особистості в системі виховної роботи, а навести конкретні форми, розкрити послідовність їх застосування змогли лише 6,7% респондентів. Таким чином, формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи школи гальмується низьким рівнем підготовки вчителя-вихователя до означеного виду діяльності. Така ситуація обумовлена недостатньою розробленістю дефініцій педагогічної творчості вихователя, структури творчої особистості школяра, методів педагогічного оцінювання творчих якостей вихованців і як наслідок — відсутністю знань про рівень сформованості у школяра тих якостей, що забезпечують успіх у творчій діяльності. У розділі показано, що творчі якості вихованців не враховуються при плануванні виховного процесу, виборі організаційних форм виховної роботи; система дій по формуванню та розвитку творчої особистості гальмується славнозвісною “педагогікою заходів”, формальним підходом вихователів до своєї роботи; при формуванні творчих якостей школярів не враховується рівень їх сформованості; не виявлені можливості окремих організаційних форм виховної роботи для розвитку якостей творчої особистості школяра.

У другому розділі — *“Шляхи підвищення ефективності формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи”* — виявлено психолого-педагогічні умови розвитку мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи; розглянуто особливості формування творчої особистості школяра в умовах канікулярного періоду, використання виховної педагогічної ситуації і творчої гри щодо формування творчої особистості школяра; визначено сутність поняття “формування мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості”.

На підставі визначення сутності мотиваційних і характерологічних якостей розглянуто етапи (інтелектуальний, діяльнісно-інтелектуальний, діяльнісно-мотиваційний) і психолого-педагогічні умови (створення ситуації гарантованого успіху; врахування соціально-побутових умов формування особистості; врахування індивідуального темпу розвитку школяра; узгодження змісту і форм виховної роботи із специфікою формування творчої особистості; залучення нових, демократично орієнтованих організаційних структур і об’єднань в систему виховної роботи школи) формування та розвитку означених якостей школяра; проаналізовано співвідношення мотиваційних і характерологічних якостей в структурі творчої особистості (див. табл. 1). Характерологічні якості були класифіковані за ознаками ставлення: до себе,

Співвідношення мотиваційних і характерологічних якостей в структурі творчої особистості школяра

світу, діяльності і оточуючих. У розділі наведено аналіз моральних і матеріальних заохочень, що впливають на формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи.

На даному етапі дослідження для розвитку мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра розроблено класифікацію і визначено зміст виховних педагогічних ситуацій (пізнавальні, оціночні, альтернативні та ситуації абсурду), впровадження яких дозволило здійснити корекцію змісту і форм щодо формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи. У розділі розглянуто можливості використання для формування творчої особистості школяра такої комплексної організаційної форми виховної позанавчальної роботи як тематичний тиждень, запропоновано зміст і організаційні форми тижнів "Театру", "Людина і Всесвіт", "Світ навколо нас".

Виходячи з положення І.Д.Беха про опосередкованість і погодженість моральних і мотиваційних утворень особистості у розділі визначені три етапи процесу формування мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра, як-то: інтелектуальний - вихованець отримує первинні знання про якості, якими бажано було б володіти для здійснення тих чи інших творчих задумів, паралельно вступають в дію найбільш вагомими мотиви творчої діяльності, і, підкоряючись їхнім вимогам, особистість розпочинає рух по шляху творчих звершень; знання свідомо закріплюються, стають вагомими і стійкими, постійно здійснюється пошук нових джерел інформації, щоб отримати цікаві відомості, факти; діяльнісно-інтелектуальний — свідоме використання знань про активну, перетворюючу діяльність, які застосовуються у практиці постійно і самостійно; між знаннями і діяльністю утворюється довгочасний, тривалий зв'язок; характерологічні і мотиваційні якості знаходяться у стані рівноваги, але мотиваційна спрямованість дій особистості може бути прихована, конкретні мотиви не виявлені; діяльнісно-мотиваційний — яскраво проявляється мотиваційна спрямованість вчинків вихованця при усвідомленні ним того, що саме спонукає його до творчої діяльності; особистість у процесі саморозвитку звертається до удосконалення характерологічних якостей, яких потребує спрямованість на творчість; характерологічні якості займають домінуючу позицію, "підтягують" мотиви і створюють новий рівень домагань особистості.

Досягнення ефективності формування творчої особистості в системі виховної позанавчальної роботи школи забезпечується за рахунок використання виховного потенціалу канікулярного часу. Одним з напрямів цієї діяльності є організація роботи оздоровчого табору за місцем проживання вихованців. Нами визначено зміст, напрями, форми роботи у таких таборах, а також розроблено план підготовки вчителів-вихователів до діяльності, яка має бути спрямована на формування якостей творчої особистості школяра в умовах означеного табору, основні розділи якого

включають: усвідомлення педагогами сутності і специфіки роботи дитячих і юнацьких організацій в сучасних умовах; засвоєння поняття таборної зміни, її етапів, логіки розвитку; оволодіння системою колективного планування і системою самоврядування в житті тимчасового колективу вихованців; організація спортивно-оздоровчої, народознавчої і пошуково-краєзнавчої роботи вихованців, що сприяє формуванню творчої особистості. Нами розроблено зміст роботи табору як системи тематичних святкових днів, орієнтовний перелік, зміст і форми проведення днів Театру, Фантастики, Природи.

На цьому етапі дослідження з'ясовано, що ефективною формою, спрямованою на формування творчої особистості школяра в системі вихованої позанавчальної роботи, є творча (розвиваюча) гра. На підставі вивчення психолого-педагогічної літератури було проаналізовано використання творчих ігор для розвитку особистості вихованця (Д.Б.Менжерицька, Є.М.Мінським, Б.П.Нікітін, В.В.Петрусинський, А.М.Тютюнников, С.А.Шмаков та ін.) та розглянуто різні шляхи застосування творчих ігор у виховному процесі. У розділі нами запропоновано класифікацію творчих ігор по відношенню до створення нового, оригінального: ігри з нестачею інформації; ігри, умови яких потребують доповнення; ігри, де визначено лише сюжет; ігри із суперечностями у змісті; ігри із запланованими помилками у змісті; ігри за запланованим сюжетом і умовами, де оцінки і результати визначають самі учасники. При цьому розглянуто основні психолого-педагогічні умови застосування творчої гри в системі виховної роботи (необхідність визначення творчого потенціалу гри; забезпечення комфортності і природності гри; захист людської гідності і морального самопочуття вихованців; визначення місця вчителя-вихователя в грі; поширення прав учасників гри) і організації творчої гри вчителем-вихователем (необхідність зацікавлення вихованців; забезпечення необхідним обладнанням; залучення вихованців до створення в процесі гри творчих мікрогруп, об'єднань; використання творчого змагання; створення атмосфери захисту прав дитини; сприяння внесенню в кожен гру елементів загадковості, приємної несподіваності; забезпечення реалізації та самореалізації творчих можливостей вихованців). У розділі визначається роль індивідуальних творчих ігор, наведено перелік і розроблено зміст комунікативних творчих ігор.

У дисертації наведена експериментальна перевірка ефективності формування мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи. Результати експерименту узагальнені в 6 таблицях. В експериментальних середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах ефективність формування творчих якостей школяра в системі виховної позанавчальної роботи визначалась динамікою зміни рівнів розвитку мотиваційних і характерологічних якостей особистості, зміною їх творчих типів. Дослідження проводились в експериментальних середніх загальноосвітніх школах №№ 102, 201, 252, гімназії "Троєщина" Ватутінського району м. Києва. Всього формуючим

експериментом було охоплено 18 класів, 384 школяра. З них: I-III класів — 8, 154 школяра; V-VII класів — 4, 105 школярів; IX-XI класів — 6, 125 школярів. Позитивне зрушення щодо рівня сформованості творчої особистості школяра визначалося динамікою змін у рівні сформованості мотиваційних і характерологічних якостей особистості. Середня величина зміни у розвитку мотиваційних якостей в експериментальних класах становила для I-III класів — 0,18; V-VII — 0,25; IX-XI — 0,13. Для контрольних класів відповідно: I-III класи — 0,06; V-VII — 0,06; IX-XI — 0,05. Середня величина зміни у розвитку характерологічних якостей особистості становила для експериментальних класів: I-III класи — 0,17; V-VII — 0,19; IX-XI — 0,15. Для контрольних класів: I-III класи — 0,06; V-VII — 0,13; IX-XI — 0,05. Вірогідність результатів педагогічного експерименту щодо формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи школи доведена за допомогою t-критерію нормального розподілу. З ймовірністю 0,96 було підтверджено, що є істотна відмінність у рівнях розвитку творчих якостей школярів експериментальних і контрольних класів.

Теоретично і методично обґрунтовані положення щодо формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу покладені в основу розробки тем до курсу “Основи педагогічної творчості вчителя” (3.2. “Педагогічна техніка як елемент педагогічної майстерності і творчості”, 3.3. “Культура мовлення вчителя”; 3.4. “Засоби педагогічного спілкування”; 3.5. “Елементи артистизму в діяльності педагога”), навчально-тематичного плану і програми до означеного курсу, методичних рекомендацій з основ педагогічної творчості вчителя для студентів і викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, вчителів-практиків і керівників середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів.

У загальних висновках викладено основні результати теоретичної та методичної розробки проблеми формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

ВИСНОВКИ

1. Науковий аналіз проблеми дослідження та сучасних методологічних концепцій формування творчої особистості дав змогу виявити специфіку формування творчої особистості в системі виховної позанавчальної роботи, яка полягає у необхідності розвитку мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості, що сприяють успіху творчої діяльності. Поняття “формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи”, що становить основу дослідження, відображає характер суб’єкт-суб’єктної взаємодії вихователя і вихованця, спрямованої на створення сприятливих умов для формування та розвитку мотиваційних і характерологічних якостей вихованця у позанавчальний час; рівень

сформованості творчої особистості школяра визначається рівнем сформованості означених якостей.

2. Визначення змісту і форм щодо формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи базувалося на теоретико-методологічному обґрунтуванні поняття "система виховної роботи школи", і педагогічному оцінюванні рівнів сформованості якостей творчої особистості школяра і класного колективу. Це дозволило розробити зміст і організаційні форми виховної позанавчальної роботи, що сприяють формуванню і розвитку мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості (виховна педагогічна ситуація, творча гра, тематичний день, тематичний тиждень), і виявити психолого-педагогічні умови їх ефективного використання.

3. Дослідження психолого-педагогічних умов формування та розвитку мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості дозволило визначити такі шляхи підвищення ефективності формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи: використання педагогічного оцінювання рівня сформованості мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра і класних колективів; застосування виховних педагогічних ситуацій, тематичних днів і тижнів для розвитку мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра; використання особливостей канікулярного періоду з метою формування та розвитку творчої особистості вихованця, застосування творчої гри в системі виховної позанавчальної роботи.

Результати дослідження дають підстави вважати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, сукупність одержаних наукових висновків має важливе значення для теорії і практики формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи. Реалізація основних положень дослідження спрямовується на якісне перетворення існуючої педагогічної практики формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи, а також на подальший розвиток теоретико-методологічних засад психолого-педагогічної підготовки вчителя-вихователя до вирішення означеної проблеми в умовах гуманізації освіти.

До подальших напрямів досліджень цієї важливої проблеми вважаємо за доцільне віднести такі, як: дослідження специфіки формування творчих якостей вихованців різного віку; дослідження проблеми формування творчої особистості вихованця в системі виховної позашкільної діяльності; дослідження проблеми формування творчої особистості вихованця в системі роботи самодіяльних дитячих та юнацьких організацій; проблема підготовки майбутніх педагогів до формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи.

Основний зміст дисертації викладено в 12 публікаціях:

1. Основи педагогічної творчості вчителя: Навчально-тематичний план і програма курсу для педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів

- /С.О.Сисоева, В.І.Барко, І.В.Бушовський, Р.Х. Вайнола/ За ред. С.О.Сисоевої. — К.:КДПІ, 1992. — 32 с. — 1,86 др.арк. (авторських С.21-26, 0,25 др.арк.).
2. Вайнола Р.Х., Сысоева С.А. Педагогическая диагностика творческих способностей школьников: Методические рекомендации для руководителей органов народного образования, общеобразовательных школ, учителей, классных руководителей и преподавателей кафедр педагогического мастерства и педагогического творчества. — К.:КГПИ им.Горького, 1990. — 28с. — 1,1 др. арк. (авторских— 0,3 др.арк.).
3. Вайнола Р.Х., Сысоева С.А. Творчі можливості учнів та оцінка рівня їх сформованості: Методичні рекомендації для керівників загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, учителів та класних керівників. — К.: ІСДО, 1993. — 20 с. — 1,16 др.арк. (авторських — 0,25 др.арк.).
4. Вайнола Р.Х., Сисоева С.О. Педагогічна оцінка вихователем рівня креативності особистості. // Виховання основ духовної культури. — Суми: МКВВП "Мрія", 1992.— С.112-117. — 0,5 др.арк. (авторських 0,1 др.арк.).
5. Вайнола Р.Х., Сысоева С.А. Проблема формирования творческой личности школьника // Педагогическое творчество: теоретические аспекты: Сб. науч. тр. — Запорожье:ЗОИУУ, 1994. — С. 33-39. — 0,5 др.арк. (авторських 0,1 др.арк.).
6. Вайнола Р.Х. Творча гра як засіб розвитку професійно-педагогічних вмінь майбутніх педагогів // 36. наук. статей. Міжнародна науково-практична конференція "Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики". — К.: УДПУ, 1996.— С.285-287. — 0,15 др.арк.
7. Вайнола Р.Х. Творча гра як засіб розвитку в студентів професійно-педагогічних умінь. // Професійна підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної діяльності. 36. наук. статей / За заг. ред. А.Й.Капської. — К.:ІЗМН, 1996. — 96. — С.85-93. — 0,35 др.арк.
8. Вайнола Р.Х., Сысоева С.А. Педагогическая диагностика творческих способностей школьников // Тези доповідей міжвуз. наук. конф. "Проблема самореалізації особистості в педвузі і загальноосвітній школі". — К.:КДПІ, 1990. — С.67-68, — 0,2 др.арк. (авторських 0,1 др.арк.).
9. Вайнола Р.Х. Спільна робота школи, сім'ї і громадськості по формуванню та розвитку творчих здібностей учнів. // Тези доповідей міжвуз. наук. конф. "Проблеми самореалізації особистості в педвузі і загальноосвітній школі" К.: КДПІ, 1990. — С.49-59. — 0,2 др.арк.
10. Вайнола Р.Х. Підготовка майбутніх вчителів до виховної роботи з дитячими та молодіжними організаціями. // Тези доповідей міжвуз. наук. конф. "Проблеми підготовки вчителя в умовах перебудови середньої і вищої школи". — К.: КДПІ, 1991.— С.237-238. — 0,2 др.арк.
11. Вайнола Р.Х. Розвиток творчих можливостей школярів засобами гри в системі виховної роботи. // Тези доповідей Всеукр. наук. конф. "Актуальні проблеми

підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності”. — К.:ІСДО, 1993.— С. 20-22. — 0,2 др.арк.

12. Вайнола Р.Х. Розвиток мотивів, що сприяють успіху творчої діяльності учнів // Тези доповідей Всеукр. наук. конф. “Актуальні проблеми розвитку творчих можливостей учнів. — К.:ІСДО, 1994. — С. 26-27. — 0,2 др.арк.

Вайнола Р.Х. Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи школи. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 — теорія та історія педагогіки. — Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 1998.

Дисертацію присвячено проблемі формування творчої особистості школяра в системі виховної позанавчальної роботи школи, яка розглядається як суттєва складова діяльності середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу. Визначено шляхи підвищення ефективності формування якостей творчої особистості школяра в системі виховної роботи: педагогічне оцінювання рівня сформованості мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості школяра і класного колективу; застосування виховних педагогічних ситуацій; проведення тематичних днів і тижнів; використання особливостей канікулярного періоду; застосування творчої гри в системі виховної позанавчальної роботи. Експериментально перевірено ефективність запропонованих змісту і форм щодо формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи школи. Основні результати впроваджені у виховну позанавчальну роботу середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів, у систему вузівської підготовки вчителя-вихователя.

Ключові слова: педагогічна творчість вихователя, система виховної позанавчальної роботи школи, формування творчої особистості в системі виховної позанавчальної роботи, мотиваційні і характерологічні якості творчої особистості школяра, виховна педагогічна ситуація, творча гра, тематичний день, тематичний тиждень.

Вайнола Р.Х. Формирование творческой личности школьника в системе воспитательной работы школы. — Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики. — Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 1998.

Дисертація посвящена проблеме формирования творческой личности школьника в системе воспитательной внеучебной работы школы, которая рассматривается как существенная составная деятельности среднего общеобразовательного учебно-воспитательного учреждения. Определены пути повышения эффективности формирования качеств творческой личности школьника:

педагогическое оценивание уровня сформированности мотивационных и характерологических качеств творческой личности школьника и классного коллектива; применение воспитательных педагогических ситуаций; проведение тематических дней и недель; использование особенностей каникулярного периода; применение творческой игры в системе воспитательной внеучебной работы. Экспериментально проверено эффективность предложенных содержания и форм формирования творческой личности школьника в системе воспитательной работы школы. Основные результаты внедрены в воспитательную внеучебную работу средних общеобразовательных учебно-воспитательных учреждений, в систему вузовской подготовки учителя.

Ключевые слова: педагогическое творчество воспитателя, система воспитательной внеучебной работы школы, формирование творческой личности в системе воспитательной внеучебной работы, мотивационные и характерологические качества творческой личности школьника, воспитательная педагогическая ситуация, творческая игра, тематический день, тематическая неделя.

Vaynola R.H. The formation of pupil's creative personality in the system of up-bringing work of Secondary school. — Paper.

The dissertation for the scientific degree of Pedagogical Science Candidate. Specialization 13.00.01. — Theory and History of Pedagogics. — Dragomanov National Pedagogical University, Kyev, 1998.

The dissertation is devoted to a problem of the formation of pupil's creative personality in the system of up-bringing work of secondary school, which is considered as essential part of activity of Secondary General Educational up-bringing establishment. The ways of increasing effectivity of pupil's creative personality formation are based on the theoretical support of the main categories of the formation process of creative personality: evaluation of the level of pupil's and class group's motivational and characterological features being formed; application of up-bringing pedagogical situations; holding thematical days and weeks; using peculiarities of vocational period; application of creative games in the system of up-bringing non-stadying work. The efficiency of proposed contents and forms of pupil's creative personality formation in the system of up-bringing work in school are experimentaly tested. The main results are emplemented in up-bringing non-studying work of the Secondary schools and in the system of higher educational teacher's training.

The key words: teacher's pedagogical creative work; system of up-bringing non-studying of school, pupil's creative personality formation in the system of up-bringing non-studying work, motivational and characterological features of pupil's creative personality, up-bringing pedagogical situation, creative game, thematical day, thematical week.

Підписано до друку 12.03.98р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 0,8.
Наклад 100. Зам. 71.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86